

P. A r i s t e
(Tartu)

AARNE-THOMPSON 752 A VADJA TEISEND

Vadjalastelt on mõeldunud ja käesoleval sajandil talletatud päris ohtrasti muinasjutte, muistendeid, tekemuistendeid, legende ja naljandeid. Iga aastaga on aga jäänud vähemaks muinasjuttude vestjate arv. Vanad on läinud manalasse ja noored või nooremadki ei tea muinasjutte ei vadja ega vene keeles. Muinasjutt elas siis põlvest põlve edasi, kui oli selle kuulajaid. Vadjas neid enam pole. Kui 1942. aastal Mati külas 92-aastane Otju Onufrijeva dikteeris allakirjutatule muinasjutte, tuli kokku lapsigi kuulama, mida räägitakse. Ainult üks tüdruk sai aru, mida jutustati. Tema tõlkis kuuludut teistele. Praegu pole enam ühtki last, kes saaks aru vadja muinasjuttudest. Selliseid lapsi pole olnud kümnendeid. Vadja muinasjutt on kaotanud oma otstarbe ja hääbunud. Üksikuid muinasjutte võib ometi kuulda vanakestelt, isegi selliseid, mida vadjalastelt varem pole talletatud, kui nende vanade mälu taandada minevikku. Nõnda õnnestus 1978. aasta suvel Liivtsüläst Nasto Andrejevalt (s. 31. 08. 1910) saada üks seni kirja panemata huvitav muinasjutt, millel on lai rahvusvaheline levik. Tartu Riikliku Ülikooli soome-ugri keelte eriharju üliõpilased olid murderetkel Lauga jõe ja lahe äärsete vadjalaste, isurite ja soomlaste juures. Nasto Andrejeva majas käidi lõunal, mida perenaine valmistas. Kui 6. juulil istuti lõunalauas, küsis perenaine: "eletko küllu, g r i š a , i l l ä ! 'kas oled kuulnud, Griša, tasa!'" Allakirjutatunu polnud kuulnud. Ja siis perenaine jutustas loo, mis pandi otsekohe kirja. Kirjapanek on soome-ugri fonetikakirjas. Trükitus on vaid see erand, et tagavokaalidega seoses olev i on asendatud l-iga. Teksti lõpus on viide, kus see asetseb autori "Vadja etnoloogia" mappides.

g r i š a , i l l ä !

tämä on sitä vittä. nēd elti paganat, peremēz i perennain. perennain ebe.llu nī pagana. i miñdä eli. tuli neile

niku keräläin. čüsü üssi. noh! pantī nēt sūmā. pere keik.
noh! a se peremēz eb antannu selle leipā, mikā gli kerä-
läin. a mihdā anti gmassa pōlē. tāmā gli keivassi uvā ine-
min. noh! mentī rīgā tappamā. i se keräläin juttēB: vettağā
minnū parvō!

peremēz vetti. neistī tappamā. rīgā. pantī nēd vihgod
māle. a kerājā juttēB: mihe tū nī? paṅkā keik ūhtē kokkō!

no! se kerājā sūtti pelemā. i se keiki neistī vihgod
pelemā. rūz mēb ūhtē pōlē. akanat teisē pōlē. ja elget kel-
mettemā pōlē. tuli ku nēp keivēpi, sis kerājā juttēB: grī-
š a , illā! grīš a , illā!

tejn kert. se tāz illā! i keik tapetti. peremeheī
nāuttis tū. teizeī päivā neistī sitā sammā tečemā. pantī tōš
keik vihgot kokkō. i sūtetti pelemā. i tuli neisi pelemā.
peleb i peleb. peremēs kallūB: grīš a , illā!

tuli ep kūtē.

grīš a , illā! uže. šerjo.zna. a tuli ain ep kūn-
lud. i nī peli rīga. i keik. (XXI 129/39 (9)).

Griiša, tasa!

See on sedaviisi. Need olid kurjad, peremees ja pere-
naine. Perenaine polnud nii kuri. Ja minia oli. —Tuli neile
nagu kerjaja. Palus sömaja /-söuseks/. Noh! Pandi nad sööma.
Kogu /-kšik/ pere. Noh! Aga see peremees ei andnud sellele
leiba, kes oli kerjaja. Aga minia andis omast poole. Ta oli
väga hea inimene. Noh! Mindi reht peksma. Ja see kerjaja üt-
leb: "Võtke mind kaasa!"

Peremees võttis. Hakati peksma. Reht. Pandi need vihud
maha. Aga kerjaja ütleb: "Miks te nii? Pange kšik ūhte hun-
nikusse!"

Noh! See kerjaja süütas põlema. Ja (see) kšik vihud hak-
kasid põlema. Rukis läheb ūhele poole. Aganad teisele poo-
le. Ja õled kolmandale poole. Kui tuli hakkab kõvemini (põ-
lema), siis kerjaja ütleb: "Griiša, tasa! Griiša, tasa!"

Teise korra see taas (ütleb): "Tasa!" Ja kšik peksti.
Peremehele meeldis tšš. Teisel pševal hakati sama tegema.
Pandi taas vihud hunnikusse. Ja süüdati põlema. Ja tuli hak-
kas põlema. Põleb ja põleb. Peremees karjub: "Griiša, tasa!"

Tuli ei kuula (sõna).

"Griiša, tasa!" Juba tššiselt. Aga tuli ikka ei kuula-
nud. Ja nii põles rehi. Ja kšik.

Järgmisel päeval paluti Nastot sama lugu rääkida maki-
 lindile. Siin esitatakse seegi tekst osutamaks, missugused
 erinevused võivad esile tulla, kui jutustaja kordab lugu.
 Dikteeritud tekst on mõneti täiuslikum. Lindistatud ja li-
 tereeritud tekstis on aga fonetilisi seiku, mida dikteeri-
 misel pole olnud, nagu epenteetilise vokaali esinemine ja
 vokaalide reduktsioon.

keräläin eli// keräläin tuli/ tallõ// ä mifda eli üvä//
 a perem... // äijä eli kehno// eb anna süvä selle// kerä-
 jälle// ä mifda ain emä gza päp selle/ keräjälle// no se
 sübe// no!// juttëp/ kuhë tñ tahottz mennä?//

rīgā tappamā//
 vettagā minnua!//
 padõ-m!// nēmā/ menemā//
 mentī// noh/ nē neistī/ vihkoī laskemā// mälē/ panemā
 rīgā// a miš sitā vittā?// tehkā kast vittā// ku miä teiī
 neyvnon//

pankā ühtē kokkõ//
 pantī keig ühtē kokkõ/ jā// se pani spičkākā/ pelemā//
 oi!// kui se mēp tuli lekollē// tämä juttëB: g r i š a /
 tišē!// g r i š a / tišē!//

i tās tuli ep peļē// i nī tapettī// se rīgā// kaheš
 tunniz eli// kui eli tapettu// elged ühtēppölē// akanat tei-
 sē pölē// i/ nēd rüccēt kelmettēmā pölē// no peremehelle
 näüttis se// kevassi čirē tñ tehtī// ä mü nēmā oman tās/
 sitā višī/ tečemā//

neisi pelemā// tämä vä kallūB// g r i š a / tišē!//
 g r i š a / iilā!//

ep se g r i š a küļē// aiv vä kevap ja/ kevapi// i
 jalkā maxxā kokkāB// g r i š a / iilā!//

nõ// nī g r i š a // ain vetti voimā// kunnis se rī-
 gō i peli// (XXI 213/4 (1)).

Kerjaja oli. Kerjaja tuli tallu. Aga minia oli hea. Aga
 perem... Äi oli paha. Ei andnud süüa sellele, kerjajale. Aga
 minia aina paneb oma osa sellele kerjajale. Aga see süüb.
 Ütleb:

"Kuhu te tahate minna?"

"Reht peksuma."

"Võtke mind!"

"Lähme! Lähme, läheme."

Läksid. Noh, nad hakkasid vihke laskma, reht maha panema. "Aga miks sedaviisi? Tehke sedaviisi, nagu mina teile annan nõu.

Pange ühte hunnikusse."

Pandi kõik ühte hunnikusse, ja. See pani tikuga põlema. Oi! Kuidas see tuli läheb lõkkele. Tema ütleb: "Griiša, tassa! Griiša, tassa!"

Ja taas tuli ei põle. Nii peksti, see rehi. Kahe tunniga /= kahes tunnis/ oli, kui oli pekstud. Õled ühele poole. Aganad teisele poole. Ja need rukkid kolmandale poole. Aga peremehele meeldis see. Väga kiiresti tõi tehti (valmis). "Aga me hakkame homme jälle sedaviisi tegema."

Hakkas põlema. Tema vaid karjub: "Griiša, tassa! Griiša, tassa! Griiša, tassa!"

Ei see Griiša kuule. Aina vaid kõvemini ja kõvemini. Ja jalga taob vastu maad /= maha/: "Griiša, tassa!"

Aga, nii Griiša võttis üha võimust, kuni see rehi põleski.

Siin kahes teisendis esitatud vadja legendipärane muinasjutt on rahvusvaheline. A. Aarne (Aarne 1910) nimestikus on muinasjutt "Der Heiland und Petrus in der Scheune" (number 752). Eestlastel on muinasjutt olnud eriti populaarne. Juba üksi J. Hurda käsikirjade kogust on registreeritud 36 teisendit (Aarne 1918 : 47 - 48). St. Thompson on Aarne muinasjuttude nimestiku tõlkinud inglise keelde, ulatuslikult täiendanud ning lisanud bibliograafia (Aarne, Thompson 1961). Thompson on kõnesolevale muinasjutule pannud tüübinumbriks 752 A. Nõnda see on nüüd üldiselt tuntud asjaomasel kirjanuduses. Thompsoni nimestikus on registreeritud soome, soome-rootsi, eesti, liivi, leedu, prantsuse, katalani, flaami, saksa, itaalia, rumeenia, ungari, tšehhi, sloveeni, serbohorvaadi ja franko-ameerika (prantsuskeelsete kanadalaste) teisendeid. Tüübi nimeks on "Christ and Peter in the Barn". Muinasjutt võib olla levinud mujalgi. Nõnda näiteks pole Thompsonil mainitud vene teisendeid.

Venelastele on muinasjutt siiski omane. "Imepärane rehepeks" on ilmunud juba A. N. Afanasjevi vene legendide kogumikus (Афанасьев 1916 : 57 - 59) ning muudiski vene muinasjutte sisaldavais teostes, nagu seda registreerib ida-

slaavi muinasjuttude sisu võrdlev loend (Bapar etc. 1979 : 188). Vene teisendites on rehepeksjaks Kristus või Nikolaus ja Peetrus või Eelias (Ilja).

Nasto Andrejeva väitis, et räägitud muinasjutu oli ta kuulnud tütarlapsena omas külas. Vadjalastele näib see usutavasti tulnuvat venelastelt. Niisuguse oletuse poolt kõneleb ehk venekeelne tule vaigistaminegi: "g r ĩ š a , tšē!" Venelastel on jutustus pigemini legend kui muinasjutt. Vadja jutustuses puuduvad aga otsesed usundimotiivid.

K i r j a n d u s t

A a r n e , A. 1910, Verzeichnis der Märchentypen. - FF Communications 3, Helsinki.

A a r n e , A. 1918, Estnische Märchen- und Sagenvarianten. Verzeichnis der zu den Hurt'schen Handschriftsammlungen gehörenden Aufzeichnungen. - FF Communications 75, Hamina.

A a r n e , A. , T h o m p s o n , St. 1961, The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography. Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen. Second Revision. - FF Communications 184, Helsinki.

A ф а н а с ь е в А. Н. 1916, Народные русские легенды. 3-е дополненное издание, Москва.

Б а р а г Л. Г., Б е р е з о в с к и й И. П., К а б а ш - н и к о в К. П., Н о в и к о в Н. В. 1979, Сравнительный указатель сюжетов. Восточнославянская сказка, Ленинград.

П. А р и с т а
(Тарту)

ААРНЕ-ТОМПСОН 752 А КАК ВОДСКАЯ СКАЗКА

Р е з ю м е

На конце XIX и на первой половине XX вв. от води собрано довольно много сказок, преданий, легенд, сказов и т.д. В настоящее время водский язык вымирает. На нем говорят только несколько десятков стариков, которые больше не знают прежних сказок. В 1978 году автору еще удалось записать в дер. Пески сказку, которая до сих пор не была зарегистрирована у води, а именно сказку о "Чудесной молотье" (Аарне-Томпсон 752 А). Нищий ночует у скупого хозяина, который не дает ему ни куска хлеба. За ночь нищий молотит хлеб. Он сжигает солону, остается зерно. Скупой хозяин подражает нищему, сжигает тоже хлеб и вместе с хлебом и свое гумно.

Приведены два варианта. Первый вариант записан по рассказу, второй зарегистрирован на магнитофонной ленте. В текстах имеются лексические и стилистические расхождения.